

УДК 378.091.3:339.137.2

DOI 10.32755/sjeducation.2023.01.022

ІНТЕРАКТИВНА СУТНІСТЬ «ОСВІТИ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ» В КОНЦЕПТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Вдовенко Ігор Станіславович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, *Академія Державної пенітенціарної служби (14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34, e-mail: vis1968@ukr.net)*

ORCID: 0000-0001-9047-7213

Вдовенко Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності, *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

(14013, Україна, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, e-mail: VL1941@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-7183-2072

У статті досліджено вплив фактору освіти на формування конкурентоспроможності фахівця, організації, країни та забезпечення на цій основі високого рівня життєдіяльності населення. Звернено увагу на інтерактивний характер освіти, розгляду її складових у широкому спектрі взаємодій та взаємин, наступності та послідовності становлення кінцевого результату, а саме: набуття знань, умінь та навичок у процесі переходу від нижчих рівнів освіти до наступних вищих.

Зазначено, що концепт формування конкурентоспроможності як інноваційна ідея змістовного осмислення соціальних процесів опирається на потреби суспільства, його згоди діяти, докладати зусиль до отримання високого професіоналізму на умовах вільного ринку, іншими словами в конкурентному середовищі глобалізації та інтернаціоналізації, розвитку комунікаційних технологій. За такої постановки питання науково обґрунтоване реформування системи освіти як найбільш інтелектуальної і масової соціально-культурної інституції, створення необхідної несуперечливої нормативно-правової бази надає можливість отримати бажаний ефект, не виключаючи синергетичну достатність в значному часово-просторовому вимірі та масштабах усієї країни.

Проаналізовано стадії набуття конкурентоспроможності, серед них: природні конкурентні здібності, конкурентні здатності, а саме: знання, вміння та навички, які набуваються в процесі освіти протягом життя, конкурентні переваги в професійній діяльності.

Ключові слова: *суспільство, освіта, інтерактивність, концепт, конкурентоспроможність, комунікація.*

INTERACTIVE ESSENCE OF LIFELONG LEARNING IN CONCEPT OF COMPETITIVENESS FORMATION

Vdovenko Ihor, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Humanitarian Disciplines,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: vis1968@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-9047-7213

Vdovenko Olena, PhD in Pedagogy, Associate Professor of the
Department of Professional education and life safety,
Taras Shevchenko National University "Chernihiv Collegium"
(53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14013, Ukraine,
e-mail: VL1941@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-7183-2072

The article investigates the influence of factor of education on competitiveness formation of specialists, organization, country, and on this basis providing of high level of vital functions of population. Attention is paid on interactive character of education, consideration of its constituents in the wide spectrum of co-operations and mutual relations, following and sequence of becoming of end-point, namely: acquisition of knowledge, abilities and skills in the process of transition from more subzero levels of education to next higher. Marked, that the concept of forming of competitiveness as innovative idea of rich in content comprehension of social processes leans against the necessities of society of his consent to operate, to take pains to the receipt of high professionalism on the terms of open market, in other words in the competition environment of globalization and internationalization, development of communication technologies. At such statement of a question scientifically-reasonable reformation of the system of education as most intellectual and mass.

The stages of acquisition of competitiveness are analysed, among them: natural competition capabilities, competition capabilities, namely: knowledge, ability and skills, what acquired in the process of education during life, competitive edges in professional activity.

Key words: society, education, interactiveness, concept, competitiveness, communication.

Постановка проблеми. Розгляд освіти як однієї з визначальних складових суспільного розвитку, засобу забезпечення високого рівня життєдіяльності населення, водночас самодостатності функціонування потребує її вивчення у взаємозв'язках і взаємодіях внутрішніх складових системи – загальною середньою освітою, професійно-технічною, вищою та із зовнішніми чинниками економічного, гуманітарного, соціального спряму-

вання, структурами громадянського суспільства, окремими громадянами.

Пріоритетом стає вивчення якісно нових смислів сучасної освіти, тенденцій розвитку, суперечностей, особливостей кожного рівня, ознак, що визначають освітню сутність та відповідно зміст і характер навчально-виховного процесу, завдання, форми й методи їх виконання.

В основу аналізу чинників формування конкурентоздатності покладена вища освіта, яка акумулює знання, набуті на нижчих рівнях, та трансформує їх в якісні показники отриманої кваліфікації, є прикінцевою завершальною ланкою керованого освітнього процесу і переходу на засади самоосвіти, самонавчання, самозабезпечення поза навчальними закладами. Проміжними ланками є створювані державою умови для заочного навчання, отримання в державних закладах другої освіти на контрактних умовах, впровадження дистанційного навчання, вільного відвідування лекцій та інших форм і методів засвоєння знань.

У статті деталізований аналіз проблем вищої освіти, нормативно-правові, освітні та наукові засади її розвитку, який проводиться в контексті нового Закону України «Про вищу освіту» [6]. Згідно із Законом державна політика у сфері освіти формується публічно на сучасних принципах правової, демократичної держави, а саме: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу; створення умов для освіти протягом життя; забезпечення доступності та незалежності здобуття освіти; інтеграції в міжнародний освітній простір; державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних галузей; сприяння здійсненню державно-приватного партнерства; розширення можливостей вибору закладів для здобуття вищої освіти.

Опосередковано всі положення державної політики спрямовані на реформування та модернізацію освіти, яка буде здатна створювати науково обґрунтовані умови формування конкурентного середовища і в цьому плані сама повинна бути конкурентоспроможною. Безпосередньо формування конкурентоспроможності потребує створення цілісної системи освіти, забезпечення її діяльності як єдиного комплексу на засадах ін-

терактивності, в багатоманітних зв'язках автономних закладів та процесів надання знань. Отримання кінцевого результату – конкурентоспроможного фахівця конкретно стосуються такі законодавчі посили: підвищення якості вищої освіти; гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави; визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців; забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом; трансляцію наступним поколінням соціально значущого історичного досвіду.

Для практичного застосування конкурентоспроможності існує широкий спектр сфер діяльності. Важливо, що на законодавчому рівні передбачено умови для реалізації випускниками закладів освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно власного інтересу та громадських потреб.

Загальносуспільне та особисте значення практичного результату діяльності потребує вироблення і застосування інструментарію забезпечення об'єктивної оцінки рівня підготовки фахівців сферою освіти в цілому й кожного навчального закладу зокрема. Стосовно впливу освіти на формування конкурентоспроможності доцільно користуватися різними критеріями – ціннісними, програмно-цільовими, прагматичними. Точніше їх єдністю з огляду на те, що на конкурентоспроможність впливає не лише сума знань (освіченість) та вмінь і навичок, а й орієнтація на моральні чинники – культуру, доброчесність, відповідальність тощо.

За ціннісним критерієм визначається, як освіта в процесі навчання забезпечила розуміння учнями та студентами властивої для нашої держави системи цінностей, найбільш значущих пріоритетів, які зафіксовані в Конституції України, законах, державній ідеології, політичних принципах держави, втілюються в політичній та соціальній стратегіях, та сформувала вміння

враховувати їх під час діяльності в реальному середовищі конкурентних відносин.

Базові цінності сучасної України – демократія (народовладдя), суверенітет держави, її цілісність, недоторканність і безпека, політичні та соціальні права і свободи людини, вільна праця, заснована на різноманітті приватної власності, плюралізм думок, соціальна справедливість, соборність, колективізм.

За програмно-цільовими критеріями визначається, як освітою реалізуються плани, програми, стратегії, концепції формування конкурентоспроможності.

Оцінка також здійснюється у вимірюваних числових величинах. Наприклад, показники якості освіти, кількість бюджетних місць у закладах освіти, результати ЗНО, працевлаштування випускників та багато інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика формування конкурентоспроможності засобами освіти, її вплив на поліпшення реальних показників широко в різних аспектах розглядається українськими і зарубіжними вченими. Зокрема, Д. П. Богиня дослідив концептуальні підходи щодо визначення конкурентоспроможності на ринку праці [2]; теорія і практика професійної компетенції, її оцінки на Заході вивчені В. В. Андрієвською [1]; М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Гребінко дослідили наукові підходи застосування в Україні Болонської системи [3]; С. М. Гончаров розглянув комплексну систему управління якістю підготовки фахівців для ринкової економіки України [4]; І. З. Должанський – конкурентоспроможність підприємства [5]; І. А. Зезюн – проблеми, пошуки, перспективи неперервної професійної освіти [7]; В. І. Луговий – управління освітою [8]; Т. Є. Оболенська – підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти через інноваційну діяльність [10]; І. М. Труніна – формування конкурентоспроможності в умовах глобалізації [11].

Метою статті є вивчення зростання ролі освіти за можливості навчатися протягом усього життя у формуванні конкурентоспроможності країни, організації, особи через інтерактивні форми діяльності всієї системи й окремих закладів, обґрунтування її зна-

чення як визначальної ідеї (концепту) державної політики підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців.

Виклад основного матеріалу. Наукою сформульовано визначення поняття освіта, яка відображає сутність цього суспільного явища. В наукових джерелах, залежно від мети дослідження, використовуються визначення, які за основу беруть ті або інші її риси, особливості в системному підході або за окремими складовими, розгляді як послідовного процесу людської діяльності. Стосовно вивчення впливу освіти протягом життя на формування конкурентоспроможності, необхідною і достатньою умовою є посилення на три основні трактування її сутності: 1) освіта є процесом засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного соціального досвіду, норм, цінностей; спеціальна сфера соціального життя, унікальна система суспільства, людської цивілізації; сутнісний чинник самозбереження нації; 2) освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, визначальний чинник політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, відтворення і нарощення інтелектуального, духовного та економічного потенціалу суспільства; 3) освітня система різноманітних навчальних закладів і установ, які забезпечують досягнення цілей навчання, виховання, розвитку й саморозвитку особистості з орієнтацією на майбутній прогрес культури, вдосконалення функціонування суспільства й освіченості людей.

Узагальнене визначення сформульовано в Законі України «Про вищу освіту» – як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, компетенцій, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією [6].

У підсумку доцільно зазначити, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

На часі стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід

до постіндустріального, інформаційного суспільства зумовлюють потребу в суттєвій модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість вирішення їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Відбуватися це, як передбачено в Законі «Про вищу освіту», повинно на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Таким чином, завершення процесу формування конкурентоспроможності переважно покладається на вищі заклади освіти, їх ініціативність, достатність рівня наукового та освітнього забезпечення, здатність запроваджувати інновації, акумулювати і поширювати досвід викладацької та науково-дослідної роботи. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими, слугують громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців.

В організаційному плані автономність може виявлятися в різних формах і регулюватися системним і структурованим за компетенціями описом кваліфікаційних рівнів, який призначений для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними

особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Можливі варіанти автономних форм: 1) створення у великих містах потужних університетів, здатних давати сучасні знання, конкурувати на європейському і світовому ринку освітніх послуг. При незначній кількості студентів, тяжінні випускників до провідних закладів, становищі, в якому знаходиться економіка країни і відповідно освіта, раціональне зерно в цьому є; 2) автономне функціонування державних ЗВО за галузевою ознакою, що переважно і є в Україні; 3) створення регіональних ЗВО з метою підготовки кадрів для регіону і формування відповідного регіонального замовлення. Такий варіант був випробуваний у Чернігівській області і дав позитивний результат, йдеться про Чернігівський інститут регіональної економіки і управління, який через кризові явища в області і не створення відповідної нормативної бази фінансування змушений був реорганізуватися в Чернігівський державний інститут економіки і управління, а з часом був приєднаний до Чернігівського державного технологічного університету (нині – Національного університету «Чернігівська політехніка»). В результаті ідея не набула розвитку, а контингент студентів з регіону і кількість випускників для роботи в регіоні значно скоротилася. Очевидно, не викликає сумніву необхідність автономного функціонування педагогічних закладів вищої освіти. Як основа всієї освіти – дошкільної, шкільної, професійної, вищої педагогіка відіграє головну роль у підготовці якісних спеціалістів для всіх напрямків економіки, соціальної та гуманітарної сфер.

Забезпечуючи автономність, необхідно бачити нові реалії. Головне в тому, що в процесі адміністративно-територіальної реформи, децентралізації змінилися функції центральних органів влади і відповідно органів місцевого самоврядування, які зацікавлені розвивати освіту і науку, визначати пріоритети, впроваджувати європейські стандарти відкритості освіти, доброчесності, забезпечення прав студентів і персоналу навчальних закладів.

Кожна з розглянутих форм повинна бути зорієнтована на кінцевий результат – підготовку конкурентоспроможного фахівця.

Це головна ідея розвитку вищої освіти і ключова мета концепту розвитку навчального закладу.

Концептуально мають бути визначені мета, напрямки розвитку, конкретні завдання з урахуванням специфіки кожного закладу та положень Закону «Про вищу освіту».

Переважає більшість ЗВО фактично як наукові і методичні центри проводять інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях, здійснюють підготовку за певними спеціальностями докторів філософії та докторів наук на третьому і вищому науковому рівнях, ведуть фундаментальні та прикладні наукові дослідження та культурно-просвітницьку діяльність, сприяють поширенню наукових знань.

Тому загальні системоутворювальні положення концепцій їх розвитку і досягнення позитивного кінцевого результату – підготовка висококваліфікованого фахівця – значною мірою збігаються та орієнтовані на створення необхідних і достатніх умов для: 1) впровадження інноваційних принципів і підходів у навчально-виховний процес, здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень; 2) широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення науково-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів; 3) формування якісного контингенту студентів та аспірантів, підвищення їх академічної мобільності, створення умов для залучення й закріплення у сфері освіти і науки; 4) забезпечення підготовки висококваліфікованих наукових та науково-педагогічних кадрів, які здатні професійно вирішувати, відповідно до європейських та світових стандартів, соціальні, гуманітарні, політико-правові питання на рівні держави, регіону, окремих закладів та установ, виходячи з конкретних законодавчих вимог, особливостей та специфіки професії, вміння прогнозувати та передбачати напрями прогресивного розвитку; 5) розширення міжнародної співпраці, активізація формування договірно-правової бази з іноземними навчальними закладами з метою активного обміну результатами освітньої та наукової діяльності, реалізації спільних навчальних програм і проєктів, взаємодії з питань стажування, підготовки і перепід-

готовки українських здобувачів вищої освіти та викладачів за кордоном та іноземних студентів в Україні.

Концептуально йдеться про формування інноваційного навчального та наукового середовища на основі: поєднання навчання і наукових досліджень на всіх циклах вищої освіти згідно з комюніке «Болонський процес 2020 – простір європейської вищої освіти в новому десятиріччі» [12]; розроблення науково обґрунтованих засобів підвищення якості, вдосконалення методичної роботи з визначенням конкретних кінцевих результатів наукових досліджень та умов їх ефективного використання в навчальному процесі; створення публічної прозорої системи контролю і самоконтролю за дотриманням і виконанням навчальних планів, програм, нормативно-правових актів; забезпечення умов здібним студентам для якісного засвоєння знань, наукового зростання; надання першочергової уваги в процесі навчання питанням додержання прав людини, забезпеченню свободи слова, дотримання положень Кодексу доброчесності; використання європейського досвіду формування компетенцій, оволодіння технологіями самоосвіти та самонавчання.

Формування засобами вищої освіти на зазначених положеннях інноваційного освітнього та наукового середовища забезпечить входження України до кола розвинутих країн, підвищення якісних показників професійної діяльності спеціалістів, персоналу підприємств, організацій установ, цілком робочої сили до рівня європейських і світових стандартів конкурентоспроможності.

У частині наукової діяльності на заклади вищої освіти покладається дослідження змін у самому явищі конкуренція і відповідно конкурентоспроможність, розроблення і пропонування застосування нових підходів та методів її формування.

У цьому контексті варто звернути увагу на сучасні погляди щодо взаємозв'язків і взаємозалежностей формування конкурентоспроможності в процесі навчання і майбутньої професійної діяльності як послідовного переходу набутих у результаті навчання знань та якісних змін у характері і поведінці особистості до переконань, можливостей і спроможності до творчості, здатності активно діяти, знаходити ефективні рішення та отримувати високі результати в реальному житті.

У найбільш загальному означенні під конкурентоспроможністю розуміють здатність до конкуренції. Конкуренція визначається як суперництво в будь-якій галузі та сфері людської діяльності, яка виявляється в боротьбі за досягнення кращих результатів через взаємодію на рівні загальнолюдських та особистісних взаємин. Поняття конкуренція трактують також як уміння з максимальною віддачею застосовувати комплекс умінь та навичок, набутих у процесі життя, в тому числі під час навчання, у професійній діяльності в конкретних виробничих умовах.

Сучасні теоретичні та методичні засади формування конкурентоспроможності полягають: по-перше, у створенні єдиної системи виявлення природних якостей на стадії вивчення здібностей до певної професії, формування професійної придатності під час навчання, набуття необхідних умінь та навичок у процесі неперервної освіти та на ринку праці; по-друге, підготовці в системі вищої освіти фахівців з питань формування конкурентоспроможності; по-третє, введення предмета з проблем формування конкурентоспроможності до навчальних планів; по-четверте, вдосконалення навчальних технологій формування конкурентоспроможності.

Проведені теоретичні дослідження свідчать, що конкуренція не лише економічне, а і соціальне та гуманітарне явище. До основних ознак, що характеризують конкуренцію, належать: націленість на позитивний результат, максимальна мобілізація духовних і моральних сил, підприємливість, не доцільність показовості та формалізму, ініціативність; зростання рівня задоволення соціальних потреб, можливостей для духовного розвитку.

Послідовність формування конкурентоспроможності має такий вигляд: конкурентоздібність (вроджені схильності до певного виду діяльності); конкурентоздатність (набуття вмінь та навичок, розвиток здібностей у процесі навчання); застосування знань, умінь та навичок у реальному виробничому середовищі; створення можливостей отримання переваг у конкурентній боротьбі.

Таким чином, під формуванням конкурентоспроможності розуміється процес поєднання природних та набутих якостей особистості, пробудження та розвиток інтересу і бажання мати

кращі показники та боротися за них, у решті добиватися конкурентних переваг і успіху в найбільш цікавих та перспективних для конкретної людини сферах і видах діяльності.

Конкурентоспроможність країни складається з конкурентоспроможності працівників, колективів, галузей, цілком робочої сили.

У період глобалізації, інтернаціоналізації, інформатизації зростає значення таких чинників формування конкурентоспроможності: творчих здібностей працівника; володіння суміжними професіями; здатності до освоєння нових знань, нової техніки і технології; економіко-правової і загальної поінформованості; ініціативності; високих ділових якостей; умов праці; дотримання трудової дисципліни; здатності до виконання функцій у складних та екстремальних умовах.

Необхідно наголосити, що рівень конкурентоспроможності визначається не лише кваліфікацією кадрів, а й технологічними перевагами та ресурсною базою підприємств, організацій, якістю державного, регіонального, місцевого управління.

Підходи до вивчення рівня конкурентоспроможності ґрунтуються на факторному та функціональному аналізі зв'язку навчального процесу і ринку праці. Це дозволяє: по-перше, забезпечити безперервний характер формування якостей конкурентоспроможності; по-друге, систематизувати та вдосконалити засоби впливу на процеси формування конкурентоспроможності за рахунок оптимізації управління людськими ресурсами; по-третє, забезпечувати мотиваційну складову підвищення конкурентоспроможності за рахунок оплати праці та зацікавленості працівника у професійному зростанні, поліпшенні кваліфікаційних якостей, прагненні до інновацій; по-четверте, мінімізувати ризики підготовки непотрібних та некомпетентних кадрів й запобігти неефективним витратам на їх навчання та соціальний захист; по-п'яте, гнучко реагувати на зміни кон'юнктури ринку.

Формування конкурентоспроможності засобами освіти можна розділити на три етапи:

– на першому етапі освіти більшість населення отримує загальну середню освіту, освоюючи елементи конкуренції в процесі навчання та виховання;

– на другому етапі, під час навчання в закладах професійно-технічної освіти, коледжах та ЗВО набуваються знання та вміння до конкуренції в певних сферах діяльності;

– на третьому етапі, під час самовдосконалення та професійного розвитку у сфері трудової діяльності триває індивідуальне й колективне зростання кваліфікації, вдосконалення особистих і ділових рис, розвиток конкурентоспроможності на основі самоосвіти та самонавчання.

Для України на етапі становлення ринкової економіки надзвичайно важливо усвідомити вирішальну роль конкурентоспроможності в людському розвитку та здійснювати реальні кроки до покращення професійних характеристик кадрів.

У цьому контексті виділяються такі головні групи чинників, що визначають конкурентоспроможність на ринку праці: загальнооб'єктивні чинники, які визначають рівень соціально-економічного стану суспільства, ступінь розвитку продуктивних сил країни та окремих її регіонів, статево-віковий склад населення; кількісний і якісний склад ресурсів праці, розвиток інфраструктури ринку праці, соціально-побутової інфраструктури та інші [2].

Актуальним напрямом формування конкурентоспроможності є мобілізація додаткових сил і ресурсів забезпечення виходу української освіти на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проєктах міжнародних організацій та співтовариств. Такий досвід є в рамках (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейського Союзу, Ради Європи, Світового банку) співпраці із зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями. Співпраця має базуватися на таких засадах: пріоритеті національних інтересів; збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу; системному і взаємовигідному характері співпраці; об'єктивності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та їх адаптації до потреб національної системи освіти. Співпраця із закордонними суб'єктами сприятиме залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну, розширенню інформаційної бази націо-

нальної системи освіти, забезпеченню можливості використання світового досвіду.

У внутрішньому вимірі має посилюватися роль органів місцевого самоврядування, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації в навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

Необхідно запроваджувати цілісну систему освіти, яка для всіх громадян забезпечуватиме рівний доступ до якісних освітніх послуг. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, гнучкість, соціальність надання освіти й повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

Умови діяльності різного рівня навчальних закладах мають забезпечуватися з урахуванням специфіки функцій, які ними реалізуються і мають визначатися критеріями та конкретними показниками оцінювання за регіонами та суб'єктами місцевого самоврядування й передбачати як кінцеву мету підготовку висококваліфікованих, інтелектуально розвинутих кадрів.

Безперервність процесу формування конкурентоспроможності особистості реалізується шляхом: забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що реалізуються як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені; формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; створення інтегрованих навчальних планів і програм; формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; запровадження та розвитку дистанційної освіти; організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання; забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

У цьому контексті концептуальними положеннями є проектування нових і вдосконалювання наявних систем формування конкурентоспроможності у сучасних соціально-економічних умовах, які складаються з таких основних компонентів: розроблення теоретичних принципів формування конкурентоспроможності; розширення організаційних форм та типів навчальних закладів; чітке визначення функцій управління, основних стратегічних цілей і тактичних завдань освіти; формування конкурентоспроможних і висококваліфікованих колективів викладачів.

На рівні навчального закладу проектування стратегії формування конкурентоспроможності починається із впровадження зазначених компонентів в освітню діяльність, їх публічного проголошення, роз'яснення засобів досягнення мети.

На практиці опробування стратегій відбувається в процесі рейтингового оцінювання діяльності закладів за показниками, розробленими Міністерством освіти і науки України, які враховують такі елементи: спрямованість освітньої діяльності та досягнення мети навчального закладу; вдосконалення форм, методів і принципів діяльності; ефективність використання ресурсних особливостей та переваг; повноту врахування інтересів замовників освітніх послуг; рівень зв'язків з партнерами, відносини з іншими організаціями; розвиток маркетингової діяльності, принципи розроблення і реалізації кадрової політики.

За сучасних потреб навчальним закладам важливо не втратити головну лінію на забезпечення економіки конкурентоспроможними кадрами, зберегти накопичений досвід, модернізувати матеріально-технічну базу, сформувати нові підходи до організації навчального процесу.

Висновки. Конкурентоспроможність (здатність до конкуренції) стосується всього спектра сфер та галузей людської діяльності, є головним чинником формування місця і значення людини в суспільстві, її матеріального благополуччя та духовного розвитку, виявляється в суперництві за досягнення кращих результатів на основі комплексу вмінь та навичок, набутих протягом життя в процесі навчання та професійної діяльності. Інтерактивний характер діяльності, притаманний освіті, забезпечує її провідну роль у формуванні конкурентоспроможності високо-

кваліфікованих фахівців у процесі навчання, насамперед, закладами вищої освіти. Освіта використовує систему засобів формування конкурентоспроможності: виявлення та розвиток природних здібностей до певної професії; органічне поєднання оволодіння теоретичними знаннями з практичними навичками; наближення системи підготовки кадрів до сучасних потреб виробництва; диверсифікації форм та засобів навчання з метою врахування індивідуальних особливостей та потреб студентів. На рівні навчальних закладів методичні засади формування конкурентоспроможності поєднують широкий спектр методів, які залежно від сфери застосування поділяються на: гуманітарні, соціальні, економічні, політичні, ідеологічні. Мають особливості залежно від форм навчання, враховують характер майбутньої професії, індивідуальні, групові або колективні форми професійної діяльності. Зміст навчальних програм та форми проведення занять з питань формування конкурентоспроможності обумовлюється державними стандартами, функціями навчального закладу, готовністю педагогічних колективів до реалізації концепту (головної ідеї) підготовки висококваліфікованих фахівців. Законом України «Про вищу освіту» передбачається розширення автономії навчальних закладів, посилення інтерактивних форм їх діяльності (взаємозв'язків у внутрішньоосвітньому просторі та зовнішньому середовищі – ринку праці, громадянського суспільства, міжнародними організацій). Пріоритетними напрямками розвитку вищої освіти щодо впливу на формування конкурентоспроможності є її орієнтація на конкретну особу; розширення можливостей для здобуття освіти; підвищення якості знань за рахунок удосконалення змісту та форм навчально-виховного процесу; вдосконалення системи безперервної освіти та створення можливостей для навчання протягом життя; запровадження економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації, підвищення соціального статусу; запровадження освітніх інновацій, зокрема сучасних інформаційних технологій; інтеграція української освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Список використаних джерел

1. Андрієвська В. В. Професійна компетенція: теорія і практика її оцінки на Заході. *Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи*: матеріали науково-практичної конференції. Київ, 1994. С. 25–27.

2. Богиня Д. П. Концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці. *Україна: аспекти праці*. 1999. № 6. С. 38.

3. Болонський процес у фактах і документах / упоряд.: М. Ф. Степко, Я. Я. Нолубаш, В. Д. Шинкарук та ін. Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. 52 с.

4. Гончаров С. М. Комплексна система управління якістю підготовки фахівців для ринкової економіки України. Рівне: УДУВГП, 2003.

5. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006.

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.01.2023).

7. Зезюн І. А. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. Київ: Віпол, 2000. С. 58–80.

8. Луговий В. І. Управління освітою. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. С. 22–77.

9. Нагачевська Т. В., Феліксова Л. Ю. Напрямки формування міжнародної конкурентоспроможності ІТ-сектору України. *Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni wyzwaniem XXI wieku*, red. nauk. dr hab. Tomasz R. Dębowski; Uniwersytet Wrocławski. Wrocław, 2016. 12 с.

10. Оболенська Т. Є. Підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів через інноваційну діяльність. *Вісник Східноукраїнського державного університету*: науковий журнал. 1998. № 5 (15).

11. Труніна І. М. Дослідження конкурентних переваг суб'єктів підприємницької діяльності в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ*. 2015. № 3 (19). С. 43–49.

12. Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту. *Болонський процес 2020 – Простір європейської вищої освіти у новому десятиріччі* (Лувен-ла-Нев, 28–29 квітня 2009 р.). Льовен. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/bolon/10.pdf> (дата звернення: 11.01.2023).

References

1. Andrievska, V. V. (1994), Professional competence: theory and practice of its assessment in the West, *Scientific and methodological support for the activities of a modern professional school: material of the scientific-practical conference*, Kyiv, pp. 25–27.
2. Bohynia, D. P. (1999), Conceptual approaches to determining the competitiveness of the workforce in the labor market, *Ukraine: aspects of work*, № 6, pp. 38.
3. The Bologna process in facts and documents (2003) / Stepko, M. F., Noliubash, Ia. Ia., Shynkaruk, V. D., Hrubinko, V. V., Babyn, I. I. (Eds.), *Economic thought*, Ternopil.
4. Honcharov, S. M. (2003), *A comprehensive quality management system for the training of specialists for the market economy of Ukraine*, Ukrainian State Academy of Water Management, Rivne.
5. Dolzhanskyi, I. Z. (2006), *Competitiveness of the enterprise* : guide book, Center for educational literature, Kyiv.
6. Ukraine (2014), On Higher Education : Law of Ukraine dated 01.07.2014 № 1556-VII, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed at 11 January 2023).
7. Zeziun, I. A (2000), *Continuous professional education: problems, searches, prospects* : monograph, Vipol, Kyiv, pp. 58–80.
8. Luhovyi, V. I. (1997), *Management of education*, Publishing House of Ukrainian Academy of Public Administration, Kyiv, pp. 22–77.
9. Nahachevska, T. V. and Feliksova, L. Yu. (2016), *Directions of formation of international competitiveness of the IT sector of Ukraine*, Uniwersytet Wrocławski – Wrocław.
10. Obolenska, T. Ye. (1998), Increasing the competitiveness of higher educational institutions through innovative activities, *Bulletin of the Eastern Ukrainian State University. Scientific journal*, № 5 (15).
11. Trunina, I. M. (2015), Research of competitive advantages of business entities in the conditions of globalization, *Journal of economic reforms*, № 3 (19), pp. 43–49.
12. Lioven (2009), Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, available at: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/bolon/10.pdf> (accessed at 11 January 2023).